

Phenomenology
Феноменология

ЗНАЧЕНИЕ И УПОТРЕБА НА ПОНЯТИЕТО РЕДУКЦИЯ СПОРЕД „ИДЕИ“ НА ЕДМУНД ХУСЕРЛ

Николай Узунов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията анализира няколко глави от „Идеи“ на Едмунд Хусерл. Основно внимание е отделено на понятието редукция, явяващо се централно за замисъла на феноменологичното учение. Анализът използва за контекст друго произведение на Хусерл – „Логически изследвания“. Целта е да бъде показана конкретната употреба на редукцията; тя е основният метод, чрез който феноменологията ще се опита да претендира за философска автентичност. Редукцията е и отличителният момент между философията като феноменология и всички останали (частни) науки.

Keywords: phenomenology, reduction, epoche, natural attitude, contemplation of essences

Когато Едмунд Хусерл издава през 1913 г. философския труд *Идеи за една чиста феноменология и феноменологична философия* (нататък използвано само като *Идеи*), той се опитва да ревизира и допълни някои свои теоретични положения, създадени и развити по времето на *Логически изследвания*. Произведението е замислено като програмно и обобщаващо идеите на своя създател от периода между 1902 до 1912 г. В него, в систематизиран вид, се представя възможен опит за едно ново философско учение, което има за цел да бъде особен вид **критика на разума**.

Голяма част от вече развитите интенции на *Логически изследвания* и други междинни текстове (*Основни проблеми на феноменологията*, *Вещ и пространство* и *Феноменология на вътрешното съзнание за време*) в периода до 1913 г. намират нова интерпретация в *Идеи*. Отново на преден план е изведена критиката срещу програмата на психологизма от XIX век, изграждан по модела на Вунд, Зигварт и Лотце. Тенденцията за реформиране на традиционната логика, която заляга като водещ принцип в *Логически изследвания*, е доразвита в конкретен анализ на актовете на съзнанието и различните взаимоотношения между ноема и ноеза. По този начин към познатия проблем за природата на идеалните същности е предложено ново алтернативно решение.

Главният критически двигател на Хусерл се явява въвеждането на понятието *редукция*, което гарантира осъществяването на своеобразно „превключване“ на съзерцанието от сферата на фактите към областта на феномените. Принципът на редукция (или както Хусерл впоследствие го нарича – *εποχή*) е основна демаркация между частните науки, с техните методи на изследване, и феноменологията.

В своето най-общо и банално определение феноменологията почти винаги бива мислена като: наука за феномените, наука за съзнанието или наука за същностите. Рядко обаче бива отчитан фактът, че т.нар. *Phänomen* трябва първо да бъде „открит“, т.е. съзнанието следва да положи известно усилие, за да успее да го съзерцава, а впоследствие и описва, по начина, по който той ни се дава. В тези свои теоретични позиции мисленето на Едмунд Хусерл изхожда от принципа на Кант, че единствено чрез нагледа едно познание се отнася до предметите непосредствено. Оттам насетне търсенията и изследванията във феноменологията се насочват по различни от *Критика на чистия разум* пътища.

За голяма част от феноменолозите, последователи на Хусерл в Гьотинген (сред тях са имената на А. Райнах, М. Гайгер, А. Койре и Е. Щрьокер), излизането на бял свят на *Идеи* е своеобразно предателство от страна на техния учител; текстът бива възприет като връщане към принципите на схоластиката (мислена в своята негативност) и като крачка назад от вече постигнатото в *Логически изследвания*, т.е. като тръгване по спекулативните пътища на немския идеализъм. Сред основните критици на позициите на Хусерл е и Александър Пфендер (основно в своето произведение *Das Bewusstseinswollen*, в което се опитва да изгради една психология от нов тип), за когото *Идеи* срива замисъла за цялостно реформиране на положенията на класическата логика.

Поради тази причина текстът на *Идеи* е преломен момент както за теоретичното развитие на Хусерл като философ, така и за цялостното изграждане на проекта за феноменология. За първи път, след множество малки текстове и лекции, Хусерл систематично и цялостно разработва структурата на една особена и нова наука, която си поставя като цел за изследване достигане до полето на феномените. В *Идеи* бива изграден и по-голяма част от понятийния апарат на феноменологията; въведени в употреба са понятията: *ноема*, *ноеза*, *ейдетична редукция*, *жива телесност*, а така също нова интерпретация е привнесена и към познати теми, сред които: *съзнание*, *акт*, *представа* и *предмет*. Но именно понятието редукция се оказва централно за този специфичен начин на мислене, стремящ да се отграничи от останалите (частни) науки.

Факторите, които пречат за адекватно разбиране на този замисъл, са два: 1) това е всеобщо критикуваният подход към съзнанието и предметите на опита от страна на модерни за времето си учения, каквито са физиката и психологията; те се занимават винаги с реалното съдържание на нещата от света и

в своите изследвания не извършват теоретична крачка напред от вече утвърдените си позиции. Обект на изследване за тях винаги са предметът – в своята единичност и случайност, и съзнанието – в своята естествена (всекидневна) нагласа.

Това са най-големите неприятели за феноменологията според Едмунд Хусерл. Експлицитно принципите на психологизма са критикувани още в първия том на *Логически изследвания*, а по-цялостно – в статията от 1910 г. *Философията като строга наука*. Според този кратък и обобщаващ текст: „Ако феномените като такива са природа, то те имат постижима и адекватно постижима в непосредственото съзерцание същност“ (Хусерл, 1993: 113). Но докато в статията се излагат само общи положения, структурата на *Идеи* вече детайлно анализира погрешните ходове на подобни начини на мислене, които са класифицирани като *историзъм* и *психологизъм*.

Другият фактор, който се оказва решаващ за неадекватно разбиране на замисъла на Хусерл, е свързан с: 2) остарелия понятиен апарат във философската традиция от времето на създаване на *Идеи*. Няколко десетилетия преди в (пост)модерната философия да се поставят за разглеждане темите за *деструкция* или за *история на понятията*, още Хусерл се сблъсква, в началото на XX век, с положението, че много от наследените понятия подлежат на сериозна ревизия. Това създава множество двусмислици по отношение на проекта за феноменология, тъй като не се отчита опитът за нова интерпретация, която философът предлага, анализирайки на пръв поглед добре познатите теми за: съзнание, Аз, време, представа и др.

Въпреки че имат общо работно поле – съзнанието, феноменологията и психологията са две науки, които коренно се различават една от друга. Полемиките на Хусерл с психологизма не прекъсват до края на неговото творчество; едно от големите му опасения е, че феноменологията ще бъде изтълкувана погрешно като опит за изграждане на нов вид психологическо учение за принципите на съзнанието. С тази цел Хусерл прибегва до въвеждане на метода на *ейдетична редукция*. Така той съумява да предложи вариант за решение и на един централен за *Логически изследвания* проблем. Приемайки положението, че съществуват идеалности, идеални същности, той се пита: по какъв начин трябва да подходим към тяхното адекватно изследване без опасност от изпадане в мрежите на психологизма или до приемане на позицията на краен номинализъм?

Началните параграфи на *Идеи*, а така също и почти цялата първа глава от книгата, откриват на преден план проблема за обособяване на мястото на новата наука – феноменологията. От едната страна са поставени, в обобщен вид, всички науки, които се занимават с фактите (тук Хусерл причислява изцяло науките за духа и науките за природата без оглед на разграничения между тях, които други мислители се опитват да прокарат). Изследователят борави директ-

но с предметите и се намира в състояние на т.нар. *естествена нагласа*, определяща отношението му към света. Фактичността обаче е подвластна изцяло на случайността, доколкото при нея липсва принцип на строга всеобщност. Един предмет, когато той ни е даден за изследване в естествената нагласа, се явява: а) само в една и/или няколко свои страни, но никога не и в цялостна перспектива, и б) представата ни за предмета следователно остава незавършена и би могла да продължи *in infinitum* в безкраен брой последвали възприятия.

Това лишава факта от ролята му на сигурен фундамент за изграждане на една наука, занимаваща се с изследване на същностите. На това място Хусерл извършва следния теоретичен ход, за да защити феноменологията: според него в тази случайност на предмета се съдържа възможността за един напълно противоположен и нов начин на възприемане. Затова обаче е необходимо да се въведе принципът на редукция; последната се осъществява в посока към възприемащия, а предметът бива „поставен в скоби“. Променя се наблюдението над предметите, доколкото конкретният предмет не се отхвърля от полето на изследване като нещо несъществуващо. Напротив, Хусерл вижда възможността за директна корелация между двата типа съзерцание: *индивидуално съзерцание* и *съзерцание на същности*. Така ролята на редукцията се състои в това, да ни помогне да се научим да виждаме същностите, запазвайки тяхната жива телесност (по думите на Хусерл – в тяхното *in leibhaften Selbstheit*).

Нужно е отново да се запитаме доколко адекватен и съответстващ на предмета е този мисловен ход? Несъмнено на този етап Хусерл мисли в голяма степен подобно на математик, а и примерът, който неведнъж използва, е взет от сферата на геометрията. От една страна, боравейки мисловно с различни геометрични фигури, ние използваме понятия за „триъгълник“, „кръг“ или „квадрат“. Решавайки например задача за намиране на лице на триъгълник, ние: а) мислим за единичен триъгълник, но и б) никога не го възприемаме като изцяло независима единичност. За геометричните същности можем да мислим и като за „кръга изобщо“ и „триъгълника изобщо“.

В *Пролегомени към история на понятието за време* Мартин Хайдегер отдава нужното внимание на този момент от феноменологичното учение на своя учител. Отчетено е влиянието, което редукцията има за смяна на нагласата и обръщане на погледа към категориалното съзерцание. Едва след въвеждане на редукцията сме способни да разграничим корелацията между *предмет* и *акт* на съзнанието (именно чрез това разграничение мисленето на Хусерл отива „отвъд“ теоретичното наследство на Франц Brentano и учението му, развито в *Психология от емпирична гледна точка*). Актовете на съзнанието имат тази особеност, че дори когато се основават на индивидуалното съзерцание, успяват да изградят **нов тип** предметност.

Заедно с Хайдегер е необходимо да се провери дали наистина феноменологията е учение, което не успява да се справи с класическите проблеми във

философията, а остава на нивото на мислене на понятията единствено откъм тяхната *форма* и *материя*? Трябва ли делото на Хусерл да се сведе до „старата митология на интелекта“ (die alte Mythologie eines Intellektes)? Учението на Хусерл се опитва да подходи по нов начин към много от унаследените философски проблеми. Както бе посочено, сред тях е и този за същността на такива идеални същности, каквито се явяват например логическите закони. Следва ли те да бъдат отнесени изобщо към полето на съзнанието? Или пък трябва да се изследват чрез съотнасяне към конкретни твърдения на опита?

Според интерпретацията на Хайдегер от *Прологомени* вещите не изникват едва в осъществяването на тези категориални актове на съзнанието, а чрез актовете сме способни да видим съществуващото в неговата предметност (Sehenlassendes Seien den in seiner Gegenständlichkeit) (Heidegger, 1979: 97). Тази предметност не се произвежда от разсъдъчната способност, както това се случва при други „митологии на интелекта“, а се корени върху различieto между чувствени и категориални понятия. По този начин унаследената традиция, в която най-често биват мислени *материал* (Staff) или *материален* (stofflich), сега се оказват ненужни в светлината на интерпретация на феноменологията. Тези понятия, които са характерни за един утвърден начин на отношение към съзнанието като разсъдъчност и на предметите като външни вещи, означават само нещо формално пусто (gegenüber einem formal leeren Etwas und seinem jenes bebenden Strukturen) (Heidegger, 1979: 97).

Чрез въвеждане на понятието *редукция* феноменологичният подход на Едмунд Хусерл опитва да се справи с т.нар. класически философеми, които приемат негласното разделение между материя и форма. Интерпретацията, която той прокарва и защитава в *Идеи*, се основава на различно отношение, в което, по думите на Хайдегер: „предметността, даваща се в тези актове, сама е тази реалност, в която реалността става предметна“ (Heidegger, 1979: 98). Една стъпка дели горните изводи от ролята, която ще се отдаде на феноменологията, и твърдението, според което последната е фундираща основа на онтологията (Ontologie ist nicht anderes als Phänomenologie).

След изведените дотук тези е необходимо да се види и доколко употребата на понятие, каквото е редукция, всъщност се използва по толкова непротиворечив и безпроблемен начин. На анализ ще бъдат подложени няколко параграфа (от § 56 до § 62) от *Идеи*, за да се проследят конкретната употреба и функциите на редукцията в структурата на феноменологията в цялост.

Първият въпрос, с който би следвало да се започне, е какви са границите на редукцията, т.е. какво трябва да се редуцира и какво трябва да се запази, за да се проведе феноменологичното изследване. Когато Хусерл въвежда израза *поставяне в скоби*, той го отнася директно към онова, което нарича факт и свързва с опита. Едва когато външният свят се подложи на тази особена процедура, е възможно да възникне ново отношение към него и предметите в него. Какво

се случва след този мисловен ход? Най-общо казано, чрез т.нар. заскобяване се премахва директното отношение на боравене с вещите. Те продължават да пребивават тук, но излизат извън употреба, стават достояние единствено на възприемането, в което трябва да попаднат, за да бъдат изследвани и описвани.

Единствено когато сме изключили полагането на света като нещо реално, става възможно обръщането към трансцендентално чистото съзнание. Негласно тук се запазва позицията на наблюдаващия, спрямо когото е абсурдно да се извърши редукция, тъй като изследването няма да притежава опорна точка, от която може да започне. В *Основни проблеми на феноменологията* от 1910 г. Хусерл въвежда както общата темата за Аза, така също и разграничението между *емпиричен Аз* и *трансцендентален Аз*. Следователно на изключване ще се подложи приеманият за емпиричен Аз, за да може да се даде свобода на трансценденталния, едва от който изследването е възможно да стартира.

Другата негласна предпоставка, която се приема от автора на *Логически изследвания*, е възможността по непротиворечив и директен начин да се достигне от *индивидуалното съзерцание* към *съзерцанието на същности*, а последното сякаш „негласно“ е скрито в съзнанието и едва след заскобяване на нещата от външния свят може свободно да се покаже и чрез негова помощ да се изследват (незаинтересовано) феномените. Заради постепенното въвеждане на проблематиката на Аза в своите лекции след 1902 г., т.е. непосредствено след издаване на втория том на *Логически изследвания*, мнозина последователи на Хусерл виждат в новото разбиране за феноменология просто възвръщане към по-стари постановки на идеализма и на Кантовия трансцендентализъм.

В § 57 Хусерл си задава въпроса дали чистият Аз ще се изгуби в полето на редуциране и каква ще бъде неговата съдба в случая. Той не може да се открие никъде сред преживяванията на съзнанието, следва ли тогава да допускаме неговото съществуване? Според разсъжденията от *Идеи* този Аз принадлежи към всяко преживяване, което се появява и изчезва във времеви поток. Неговият поглед преминава през всяко едно актуално *cogito*, а по този начин *cogitation* може да се изменя, докато Азът следва да остане тъждествен. По някакъв особен начин този въведен от Хусерл „чист Аз“ трябва да живее в отделните възприятия, без реално да го има като съставна част от тях. Това е така, защото, както бе посочено, е необходим наблюдател на феномените, който да гарантира някакво постоянство, след като се приеме принципът на редукция.

Всички външни предмети, които биват мислени от Хусерл като *трансцендентности*, също са изключени като реално съществуващи (под това, разбира се, се мисли единствено т.нар. онтология на природата, заедно с нея биват поставени в скоби формалната логика, положенията на отделните науки и всякакви теоретични нагласи, които ще попречат на интуитивното наблюдаване на същности или на осъществяване на изследване на феномените). Тази особеност на изследването често тълкува редукцията като несъвършен идеали-

зъм, който пренебрегва действителността и се самозатваря в тесните рамки на съзнанието. В изследванията си Хусерл многократно ще настоява, че чрез този свой теоретичен ход той не игнорира съществуването на действителен свят и предмети в него. Напротив, каквато и реалност да има *за съзнанието*, то винаги ще бъде интенционално ориентирано спрямо нея, т.е. ще осъществява отново същите актове.

Необходимо е да се отбележи, че за Хусерл редуцията не се ограничава само до една на брой. След като биват редуцирани физическата природа и емпиричното естествознание, става възможно да се обърне внимание на феноменологичното поле. Последвалите редукции, които тепърва ще се осъществяват, не са толкова важни колкото тази, бих я нарекъл, насочваща редукция. Нейната задача е да пренасочи основно погледа на изследвателя от възприемане на предмета като факт до възприемането му от страна на акта. Последвалите редукции се явяват единствено нюанси на първоначалната, доколкото конкретизират и описват детайлно начините на явяване на предметите.

В следващите параграфи на *Идеи* техният автор по-скоро отново и отново разяснява колко сложна е феноменологичната нагласа, как изисква внимание и старание от онзи, който я провежда, и колко лесно е да се объркаме в насочването на своето внимание към полето на феномените. Някак недоизяснено остава, поне що се отнася до *Идеи*, как така естествената нагласа е както: а) начално звено, което трябва да се постави в скоби и да се редуцира, така също и б) източник на постоянен смисъл, който трябва да гарантира на феноменологията дотсега с живата телесност на предметите?

Въпросите за възможността областта на съзнанието да се приеме непротиворечиво за абсолютно битие остават отворени. Подвъпросен е и проектът за регионалните онтологии, който се въвежда на страниците на *Идеи*, и това, доколко той изхожда от вече предпоставен смисъл на битие. Със сигурност обаче с въвеждане на понятието редуция теоретичните усилия на Хусерл са насочени към създаване на нови пътища на мислене във философията. Редуцията се явява под формата на особен вид взаимовръзка, която служи като елемент на „преход“ между видовете съзерцание. Нищо обаче не гарантира доколко този преход е логически възможен и теоретично непротиворечиво обоснован.

ЛИТЕРАТУРА

- Хусерл, Е. (1993). Философията като строга наука, Ввъ: *Философски преглед* 1/1993.
- Молчанов, В. (1998). *Время и сознание. Критика феноменологической философии*, изд. Выш. шк., Москва.
- Мотрошилова, Н. (2003). *Идеи I Эдмунда Гуссерля как введение в феноменологию*, изд. Феноменология-Герменевтика, Москва.

- Heidegger, M. (1979). *Prolegomena zur Geschichte des Zeitbegriffs*, Vittorio Klostermann, F. am Main.
- Heidegger, M. (1994). *Einführung in die Phänomenologische Forschung*, Vittorio Klostermann, F. am Main.
- Husserl, E. (1950). *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*, M. Nijhof, Den Haag.
- Ströker, E. (1975). Das Problem der Epoche in der Philosophie Edmund Husserls, In: *Analecta Husserliana*, S. 170 – 185, Herausg. von Anna-Teresa Tymieniecka, Springer Verlag.

MEANING AND SENSE OF THE CONCEPT REDUCTION IN EDMUND HUSSERL'S IDEAS

Abstract. The article analyses a couple of chapters from *Ideas* by Edmund Husserl. Great attention is given to the concept reduction, which is pivotal for the design of phenomenology. The analysis uses another work of Husserl for a context – *Logical Investigations*. The main point is to show a certain usage of the reduction; for it is the basic method through which phenomenology will try to claim philosophical authenticity. Reduction is also the distinctive moment between the philosophy as phenomenology and all other (private) sciences.

✉ **Nikolay Uzunov, PhD student**
Sofia University
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: n.uzzunov@gmail.com